

ЖУРНАЛИСТИК ЗЕРТТЕУДЕ ДЕРЕККӨЗДЕРДІ ТАҢДАУДЫҢ МАҢЫЗЫ ЖӘНЕ КЛАССИФИКАЦИЯСЫ

Ахметқазы Аяулы Қайратқызы,

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, журналистика және саясаттану
факультетінің 2-курс магистранты, Нұр-Сұлтан, Қазақстан
ayauly.akhmetkazy@gmail.com

Ғылыми жетекші – ф.ғ.д., профессор **Шиндалиева Меңдігүл Бурханқызы**
mendigul@list.ru

Әлемдік зерттеу журналистикасының орны әрбір елдегі сөз бостандығы мен тәуелсіз баспасөздің деңгейіне тікелей байланысты. Сондай-ақ, журналистік зерттеуді дамытуға мүмкіндік жасай алатын, азат, дербес, пікір алуандылықтың мінберіне айналған БАҚ-тың болуы да өз септігін тигізеді сөзсіз. Бірақ демократия нышандары қалыптасқан шет мемлекеттерде бұл жағдайдың әртүрлі болуы заңды құбылыс.

Дегенмен қай ел болмасын журналистік зерттеуде дереккөздерді табудың принциптері өзгеріссіз қалады.

Ақпарат көздерімен жұмыс істеу - журналист жұмысының негізгі құрамдас бөлігі. Жарияланымның сапасы ақпарат көздерінің сапалы таңдалуына тікелей байланысты. Материалға негізделген кез келген фактілер, әсіресе тергеу сипатындағы мәліметтер кем дегенде екі ақпарат көзімен расталуы керек.

Ақпарат алу үшін сізге тапқырлық, адамдармен қарым-қатынас жасау керек және, әрине, сізге қажет фактілерді қайдан іздеу керектігін білуіңіз керек.

Журналистік зерттеуде ақпарат көздері бірнеше түрде болуы мүмкін. Олардың кейбіріне тоқталайық.

Ашық дерек көздері

Ашық ақпарат көздеріне бұқаралық ақпарат құралдары жатады: радио, теледидар, газеттер. Алайда, тек БАҚ-ты қолдана отырып, репортер оқиғалардың түбіне жете алмайды. Ғаламтор, Fidonet сияқты ғаламдық ақпараттық жүйелер де жаңалықтардың қайнар көзі бола алады. Бұл желілерде нақты уақыт режимінде жұмыс істейтін арнайы сайттар, сондай-ақ әріптестермен байланыс орнатуға және осы немесе басқа жаңалықтарды талқылауға мүмкіндік беретін конференциялық хат алмасу, форумдар мен чаттар жұмыс істейді.

Ашық ақпарат көздерінен алынған ақпаратты әртүрлі елдердің барлау қызметкерлері жиі қолданатыны жасырын емес. Мұнда бірнеше мысалдар келтірілген. Германиядағы ағылшын тыңшысы Бернард Ньюман 1918 жылдың басында неміс майданы жайлы ақпарат жинады. Ол генерал Гутиердің әскері Ресей майданынан батысқа көшіп, Сент-Квентиннің маңында шоғырланды деген есеп жіберуі керек еді. Ньюман құпия сияны, құпия кодтарды немесе тасымалдаушы көгершіндердің қызметін пайдаланбаған. Ол жай ғана өзінің штаб-пәтеріне белгілі газеттің нөмірін жіберді. Онда британдық әскерлер қатарынан атылған жас неміс ұшқышының ата-аналарына арналған көңіл айту хаты басылды. Оған генерал Гутиердің өзі қол қойған. Барлау офицерінің ойлау тәсілі өте қарапайым болды: ұшақ газетке түсірілді, демек, британдық ұшқыштың жеке тұлғасын анықтады. Осылайша, бұл хатты оқырманға Гутиердің ұшқыш қайтыс болған аймаққа жақын секторда болатыны белгілі болды.

Коммерциялық және өнеркәсіптік тыңшылар, сонымен қатар өз жұмысында ашық ақпарат көздерін кеңінен қолданады. Өкінішке орай, ақпарат көзінің бұл түрі айтарлықтай кемшіліктерге ие. Құқық қорғау органдарының баспасөз қызметі көп жағдайда бұқаралық ақпарат құралдары мен қоғамға ақпарат берумен қатар, өз департаменттерінің жағымды имиджін құрумен айналысады. Сонымен қатар, құқық қорғау органдары мен құқық қорғау органдарының басшылығы өздерінің баспасөз қызметтерін ағымдағы оқиғалар туралы есептерді жуықтау және сүзгіден өткізу құраалдарын пайдаланып береді.

Басқа ашық ақпарат көзі журналистер болуы мүмкін. Алайда журналистің өзі әріптестерімен ақпарат алмасуды ұмытпауы керек. Басқа басылымдардағы әріптестермен

ынтымақтастық тек қазіргі ақпарат алмасуға ғана емес, сонымен бірге ірі жобаларды жүзеге асыруға айтарлықтай ықпал етеді.

Басқа басылымдардағы әріптестермен пайдалы ақпарат алмасудың тағы бір нұсқасы - әртүрлі басылымдарда қайталанатын жарияланымдармен күрделі тақырыпта бірлескен жұмыс. Осындай жұмысты ұйымдастырумен бір журналист өзінің жұмысын жеңілдетеді: ол тақырыпты бір ғана емес, сонымен бірге, мысалы, басылымдағы досымен бірге екі есе тез шығарады, содан кейін барлығы жиналған ақпарат негізінде мақала жазады және оны өз бетінше жариялайды. Уақытты үнемдеумен қатар, жұмыстың бұл әдісі оған қатысатын журналистердің әрқайсысы өз ақпарат көздерімен жұмыс істеген жағдайда уақыт ұтуға мүмкіндік береді.

Күпия ақпарат көздері

Зерттеуші журналистің көптеген кәсіпқой әріптестерінен айырмашылығы – күпия дереккөздерсіз жұмыс жасай алмайды: бұрын көпшілікке қол жетімді емес ақпарат жариялау жанрдың басты белгілерінің бірі болып табылатын. Ақпараттың ашық көздері сияқты күпия да жанды және жансыз болып бөлінеді. Екінші жағдайда, біз, әдетте, шифрлаудың әртүрлі дәрежесіндегі қызметтік құжаттар туралы, телефон және электронды байланыс желілері арқылы келіп түскен хабарламаларды ұстап алу туралы және арнайы мәліметтер базалары туралы айтамыз. Мұндай құжаттарды өз қолыңызға түсіру журналист үшін үлкен жетістік. Алайда, бұл үлкен қауіп төндіруі мүмкін, себебі бұл көздерді мақсатсыз пайдалану журналист үшін де, жалпы редакция үшін де көптеген қиындықтар тудырады.

Қолына күпия материалдарды алған журналистке төнетін тағы бір қауіп - олардың түпнұсқалығын тексеру қиын. Түпнұсқа құжатты алған кезде сирек кездеседі, көбінесе оның көшірмесін қолыңызға аласыз. Технологияның заманауи дамуымен жалған құжат жасау қиын емес.

Зерттеуші журналист үшін ең үлкен құндылық - әртүрлі жағдайларға байланысты әлеуметтік маңызды ақпаратқа ие адамдармен таныстық. Егер журналист қарым-қатынасты сауатты құрса, өзіне алған барлық міндеттемелерді орындаса, бір реттік дерек көзі тұрақты бола алады. Осылайша, жеке қатынастардың дамуына байланысты ашық ақпарат көзі (мысалы, құқық қорғау органының баспасөз қызметінің жетекшісі, жедел қызметкер) күпия ақпарат көзіне айналуы мүмкін.

Ақпарат көздерін алу әдістері

Күпия ақпарат көзімен белсенді жұмыс жасаудан бұрын оны мұқият зерттеу керек. Бұл адамның жеке басы туралы, оның өмірбаяны, мінезі, әдеттері мен құмарлықтары туралы неғұрлым егжей-тегжейлі ақпарат алғаныңыз жөн. Осы алдын-ала жұмысты жасай отырып, дереккөздерді қандай түрге (мотивтердің жіктелуіне сәйкес) жатқызуға болатындығын анықтау қажет. Ешқандай қате болмауы тиіс, өйткені осы мәліметтер негізінде сіз онымен жұмыс қарым-қатынасын құрасыз.

Журналист үшін негізгі міндет делдал сияқты ықтимал дереккөзге жүгіну болып табылады. Журналист жұмысының ерекшелігі оны әр түрлі адамдарға жеткізеді, сондықтан қызығушылық танытқан адаммен байланыста делдал рөлін ойнайтын дос табу қиын, а түспейті тиіс.

Мәліметтер көздерін мұрағаттау

Бұл сәт кез келген журналистің жұмысындағы ең маңызды қадам болуы мүмкін, әсіресе егер ол командада жұмыс істесе және әсіресе ол журналистік ізденіспен айналысса.

Жалпы алғанда, ақпарат көздеріндегі деректерді мұрағаттау бір ғана қарапайым нәрсемен байланысты: қажет уақытта сіз өзіңізді қызықтыратын адамның координаттарын тез таба білуіңіз керек. Осы жерден мұндай мұрағатты қалыптастырудың негізгі қағидасы - ыңғайлы болуы керек. Мұндай мұрағаттау техникасымен жұмыс әлдеқайда күрделі, өйткені бұл сіздің бірнеше мүмкіндіктерге, мысалы, техникалық мүмкіндіктеріңізге, осы архивтің сіз үшін орналасуына және, сайып келгенде, оның басқа адамдарға қол жетімділігіне байланысты.

Қазіргі уақытта көп немесе аз тұрақты ақпаратпен байланысқан жиырма-отыз адамның координаттары сіз жиырма-отыз парақтан немесе қарапайым дәптерден оңай таба аласыз деп ойламаңыз. Тиісті ақпарат көзі жұмыс істейтін ақпараттық секторда қандай да бір маңызды оқиға орын алғанда бір-екі жылдан кейін сізге көптеген ақпарат көздері қажет болуы мүмкін. Яғни әрбір журналистік зерттеумен айналысушы маман дереккөз жинағанда ең маңызды кезең – мұрағаттауды естен шығармауы керек.

Пайдаланылган әдебиеттер тізімі:

1. Тертычный А.А. Расследовательская журналистика: Уч.пособие для вузов. – М: Аспект Пресс, 2002.
2. Шум Ю. Журналистское расследование. – Санкт-Петербург, 2008.
3. Уллмен Дж. Журналистское расследование: современные методы и техника. – М.,1998.
4. Журналистское расследование / Под. ред. А.Д. Константинова. Санкт-Петербург, 2001.